

ISSN : 1301-1197

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

1. Sayı

SİVAS - 1996

DİL'DE DOĞRULUK VE YANLIŞLIK KAVRAMLARININ MANTIKSAL VE EPISTEMOLOJİK TEMELLERİ ÜZERİNE

Öğr. Gör. Necati DEMİR*

Doğruluk, yanlışlık kavramlarından günlük dilde, mantıkta ve epistemolojide ne anlıyoruz? Biz akademisyenleri ne ölçüde ilgilendiriyor bu kavramlar? Değişik alanlarda aynı kavramın farklı anlamlara gelmesi insanlar arası anlaşma ve iletişim sağlamada sıkıntı ve sorunlara neden olduğu dikkate alındığında yazar-çizer ve düşünen kesimlerin birbiriyle ve toplumla sağlıklı bir diyalog kurdukları söylenemez. O halde kavramlar her kişi ve kesimde aynı anlam değeri ve izlenimleri oluşturmaldır ki, "dil'in çok anlamlılığı sorunu aşılabilsin.

Bu incelememizin, başlığına bakarak iri iri laflar, iddialı ve cüretkar tezler koyacağım sanılmasın. Herkesin bildiği, gördüğü ve yaşadığı, güncel yaşantımızda olağanlaşan dil ve mantık yanlışlarını ve bunların doğru biçimlerini isimlendirmeler ve örneklemelerle okuyucuyu sıkmadan açıklamaya çalışacağım. Takdir edileceği gibi, üzerinde düşünsel spekülasyon yaptığımız konu, açık, nesnel, ölçüsü tartısı belli, doğrusu yanlışından ayırt edilmiş bir alan değildir.

"Ünlü Fransız felsefecisi Jules Lachelier (Jul Laşölye: 1832-1938) derslerinden birinde *Felsefe nedir?* diye sormuş ve arkasından da herkesi hayrette bırakacak şekildi -*Bilmiyorum*, cevabını vermişti. Tanınmış bir felsefecinin böyle bir cevap vermesi pek tabii olarak öğrencilerini şaşırtmış olmalıydı¹ki, öğrenciler gülmeye başlayınca, Lachelier felsefenin mahiyetiyle ilgili esprisini hemen yapıverir, *Ne gülüyorsunuz? Çünkü, ben ne söylesem içinizden mutlaka bunun aksini söyleyecek, bir kişi çıkacaktır.* Buradan anlaşılıyor ki, felsefe bir konuda ne söylene, onun hemen karşıtı bir fikrin ortaya atılabileceği ve zıtların barındığı bir alan olma özelliğini düşünce tarihinin başlangıcından beri sürdürdüğü gibi daha sonraki dönemlerde de sürdürmeye aday bir alan olunca felsefecilerin işinin kolay olmadığı ortadadır. Bu giriş bölümünden sonra Dil'in çeşitli kullanımlarına geçebiliriz.

DİL'İN ÇEŞİTLİ KULLANIMLARI

A- DİL'İN GÖREVLERİ

"Bildirişme amacıyla canlıların kullandıkları her türlü işaretler sisteminin yapısını ve işleyişini inceleyen bilim dalına Semiotik (işaretler bilgisi) denir.

İnsanların ve hayvanların kullandıkları işaretler sistemleri pek çok değişik olabilir. Nitekim sözlü ve yazılı diller yanında Jest, mimik, bayrak, flama, davul ve ışık dilleri yer almaktadırlar². Bizim üzerinde duracağımız, bu dillerden sözlü ve yazılı dillerin mantıksal açılarından dikkate değer olan özellikleri olacaktır.

İnsanlar arasında herhangi bir niyetin aktarılması ve zihinler arası iletişimi sağlayan dil'in pek çok çeşitli görevlerinin oluşu onun son derece hassas ve karmaşık olan yapısında gerçekleş-

* C.Ü. İlahiyat Fak. Felsefe Tarihi Anabilim Dalı Öğr. Görevlisi

¹Felsefe, Prof. Dr. Hikmet Keklik, Çağrı Yay., İst. 1978, sh. 96.

²Modern Mantık, Dr. H. Batuhan-Dr. T. Grunberg, s. 9.

sir. Bir anlaşmada hem konuşanın hem de anlaması gereken kişinin anlatılmak istenen ifadelerin hangi amaçla kullanıldığını doğru anlamalıdır.

"Dil yardımıyla inanç, düşünce, tasarı, dilek ve isteklerimizi başkalarına bildirdiğimiz gibi bazı duygu ve tutumlarımızı açığa vurur, hatta bazı isteklerimizin yerine getirilmesini sağlarız"³.

"Sayılamayacak kadar görevi olduğu söylenen Dil'in fonksiyonlarını K. Bühler üç ana grupta toplamıştır.

- Dil'in bildirme görevi (Symbol-fonction)
- Dil'in belirtme görevi (Symptom-fonction)
- Dil'in yaptırma görevi (Signal-fonction)⁴

Baturhan ve Grunberg'e göre, Bühler bu üçlü ayırımla insanda üç ana yeteneğin bulunduğu işaret etmiştir.

- Düşünce (İnanma-Bilme)
- Duyuma
- İsteme

T. Grunberg ve H. Baturhan ise Dil'in fonksiyonlarıyla ilgili ikili bir sınıflama yaparlar.

- Dil'in bildirme görevi
- Dil'in bildirsel olmayan görevi

1- Dil'in Bildirme Görevi: "Dil'in inanç tahmin veya bilgilerinizi iletme amacıyla kullanılmasına dil'in bildirme görevi diyoruz. Daha çok bildiri kipinin yüklendiği bu görev, bir bakıma dil'in temel görevi olup, dil bu görevi doğru ve yanlış değerini alabilen deyimlerle, yani önerme dediğimiz bildiri cümleleriyle yerine geçer. Yarın hava yağmurlu geçecektir, Ankara Türkiye'nin başkentidir.⁵ gibi.

2- Dil'in bildirsel olmayan görevleri: T.G ve H.B. dil'in bu görevlerini;

a) Dil'in belirtme görevi: Dil felsefesi yapan Bühler, dil'in duygusal tepki ya da tavrın dışı vurma görevine Symptom-function dediğini öğrenmiştik, G. ve B. daha çok ünlem işaretinin üzerine aldığı bu göreve, dil'in belirtme görevi diyorlar. Dil'in bu görevinde ünlem işaretinin kullanıldığını görüyoruz. Bravo, Yaşasın, Vah Vah, Çok yazık, örnekleri ile Nasıl başardı ha, Demek gitti ha, gibi soru kipini hatta şiir dili'nin de dil'in bu görevi içinde olduğunu belirtirler.

b) Dil'in yaptırma görevi: "Bühler'in Signal function" dediği görev ise, dil'in insanların davranışlarını etkileme görevidir, biz bu göreve kısaca dilin yaptırma görevi diyeceğiz"⁶. Dilde bu görev genelde emir kipinden cümlelerin üzerinde kalırsa da emreden ifadelerin insan psikolojisi açısından pek çekici olmaması hatta itici olduğu gerçeğinden hareketle bunun yerine rica eklemi sorular, Pencere açılmış olsa ne olurdu ve ödevini yaptın mı? türünden soru cümleleri dil'in bu görevi içinde kullanılır.

c) Dil'in törenselle görevi: Günlük dilde çok kullanılan, Merhaba, Selâmünaleyküm, Rica ederim. Çok teşekkür ederim türünden deyimlerin toplumda bireyler arasında "toplumsal ilişkileri başlatmaya, kolaylaştırmaya, yerine göre güçlendirme veya yüreklendirmeye yarayan bir görevi olduğu söylenebilir."⁷

d) Dil'in eylemsel görevi: Grunberg ve Baturhan İngiliz filozofu Augustin'in dildeki bazı ifadeler bildirme kipinden olmasına karşın yüklendiği anlam bakımından kişi ya da toplumların

³a.g.e., sh. 9

⁴a.g.e. sh. 10

⁵a.g.e. sh. 10-11

⁶a.g.e. sh. 11

⁷a.g.e. sh. 12.

eylemlerini belirttiğinden söz ediyorlar. Babam bana ayakkabı alacağına söz verdi, Yurdumuzu kanımızın son damlasına kadar koruyacağıma and içiyorum. Saddam batılıların barış şartlarını kabul etti gibi ifadeler bildiri kipinden cümleler olmasına rağmen burda anlatılmak istenen durum değil doğrudan doğruya "söz verme veya kabul etme" eyleminde bulumadır.

B- ÇOK GÖREVLİLİK: Günlük dilde iletişim araçları ver, al, sür, sar, dur, gibi tek heceli olabildikleri gibi, Tarihte II. Beyazıt ile Cem Sultan'ın çekişmesi yaşanma aydı, İtalya yoluyla Katolik dünyüso dü Osmanlı yönetimine girmiş olacaktı.türünden hayli karmaşık ifadeler olarak da karşımıza çıkıyor. "Gerçekten de dilsel görevlerin kolaylıkla ayırdedilebilmesi için her dil değişik deyiş biçimleri geliştirmiştir, Nitekim: Ahmet çok çalışıyor, Ahmet çok çalışsa, Ahmet çok çalış ve bunun gibi deyimlerden her biri kiplerine göre, belirli bir görev, hem de tek bir görev yüklenmişlerdir. Onun için bildiri kipinden, dilek kipinden emir kipinden vb. söz ediyoruz."⁸

kişilere hitab eden ifadeler yerineler yerine insanları tedirgin etmeden ortaya söylenen ve ancak ilgisiz olan kişilerce dikkat edilecek ifadeleri tercih etmeliyiz. Pencereyi açınız, yerine Pencere açık kaldı. İlerleyin kardeşim yerine "Otobüsün ön tarafı boş", Biraz daha yemek istiyorum yerine "Yemek nefis olmuş" ifadeleri çok görevliliği yansıtan cümlelerdir. Çok görevliliğe iki şekilde yaklaşılabilir.

I- Dildeki Çok Görevliliğin Nedenleri: Bu durumun bir çok nedenleri sayılmasına rağmen Grunberg ve Batuhan bunları üç grupta toplamaktadır.

a) Duygusal: Psikolojik, utanma, çekinme, korku, saygı.

b) Stilistik: İncelik, esneklik, kısalık

c) Pratik: Alay etme, küçük düşürme, yanıltma, sindirme, gözdağı verme, yüreklendirme (cesaretlendirme) göz boyama, aldatma, kandırma gibi nedenlerdir.⁹

Dil'in çok görevliliği, diller arasındaki tercüme işinde olumsuz etken olmaktadır. "Bizim şu anda belirtmemiz gereken nokta'çok görevliliğin' dilde bir çeşit görünüşteki sentax ile gerçek sentax ayrımı yarattığı, dolayısıyla bildirişmenin mümkün olabilmesi için hep çok görevlilik ihtimalini gözönünde tutarak gerekli çevirmeleri yapmak gerekecektir."¹⁰ Yani bir ifadenin görünen sentaktik biçiminden çok, gerçek sentaksın ne olabileceğini araştırmak gerekiyor, aslında dilin gramer sentaksına her zaman güvenilmez.

Bu durumda yapılması gereken şey, konuşmacı biz isek, ses tonumuz, yüz ifademiz gibi iletişimin ek araçları kullanarak meramımızı anlatmaya çalışmalı, yok eğer dinleyici konumunda isek, saydığımız etkenlerin yanında bize konuşanın söylendiği somut durum ve hatibinin karakter yapısını da dikkate almamız gerekiyor.

'Ben seyahattayken iyi iş becermişsiniz', diyen patrona fabrika müdürünün 'Sayenizde beyefendi', deyip kesilmesi yerine, alıcı firmanın kendilerini yanılttığına dair geniş bir mazeretler yelpazesi açması gerekir.

II. Dil'in Çok Görevliliğinin Fayda ve Sakıncaları: İnsanlar arasındaki toplumsal ilişkiler hayli karmaşık ve hassas denge ve konumları gerektiren türdendir. Herhangi bir istek arzu ve buyruğumuzu içimizden geldiği gibi ifade etmemizin ya da yaptırmaya çalışmamızın güçlüğü bir yana başımıza açığı tehlikeleri hesaba katmamak akıl kararı değildir. "Ancak daha önce saydığımız psikolojik, stilistik ve pratik nedenlerden ötürü çok görevli bir dil'in tek görevli bir dil'den daha etkili olduğu, özellikle toplum halinde yaşamayı büyük ölçüde kolaylaştırdığı, çatışmaları azalttığı şüphe götürmez. Hatırlanacağı gibi İsrail'le Arap ülkeleri arasındaki gerginlik

⁸a.g.e. sh. 13.

⁹a.g.e. sh 14.

¹⁰a.g.e. sh 14.

son haddine vardığı günlerde Ruslar İsrail'e düpedüz, 'Araplara saldırmaya kalkmayın, yoksa karışmam' türünden tehditler savuracak yerde 'Bir İsrail saldırısı çok vahim sonuçlar doğurabilir' türünden dolambaçlı ve lastikli sözler etmekte fayda ummuştur."¹¹

27 Nisan 1994 tarihli Zaman Gazetesinde 'Meclis'de Kıbrıs İttifakı başlıklı bir habere göre, TBMM Genel Kurulunda X ve Y partilerinin Milletvekilleri söz alarak Kıbrıs konusunda konuşarak. "Kanla alınan toprakların dolarla satılamayacağını dile getirdiler." Kıbrıs konusunda ulusalcı bir yaklaşım olan bu söylem, uluslararası siyasa ve semiotik açısından değerlendirildiğinde kanla alınan topraklar' ifadesi pragmatik değildir. Günümüzün siyasi platformunda duygusal yükü güçlü sözcük ve deyimlerin değil de bilimsel anlamı güçlü sözcük ve deyimlerin daha etkili ve sık olduğu gerçeği artık önemsenmelidir. Aksi takdirde haklı bir dava günün koşulları ve değerlendirmeleri ışığında haksız ya da en azından risk taşıyan bir konuma getirilmiş olur da farkında olamayız. 'Kanla toprak almak' mütecavizlik ve saldırganlık gereğidir ki, olumsuz ve itici duygular çağırır. Ancak bunun yerine, "Kanla kurtarılmış toprakların dolarla satılması düşünülemez" ifadesiyle hem saydığımız risklerden uzaklaşmış olur hem de ulus olarak haklılığımızı uluslar arası platforma taşımış oluruz. Seçeceğimiz sözcüklerin duygusal ve bilimsel anlamlarına özen göstermeliyiz. Ada toprakları Rumlarınmış Türkler kanla işgal edip almışlar sonucunu çağırıştıran ilk ifadede, Ada eskiden Türklerinmiş işgalci Rumlardan kanlarıyla kurtarmışlar sonucunu çağırıştıran ikinci söylem bizi daha rahatlatacaktır.

Dil'in çok görevliliğinden yararlanmanın özellikle diplomaside çok avantaj sağladığı yadsınamayacak bir olgudur. Böylelikle hem muhatapların hiddet ve kinleri kabartılmamış hem de amaca daha kolaylıkla ulaşılmış olur. Yani, Rusya örneğinde, hem İsrail'e gözdağı veriliyor hem de herhangi bir Arap ülkesine angaje olunmamış oluyor. Kıbrıs örneğinde de hem Rumların iddialarına prim verilmemiş oluyor hem de uluslararası camiada saldırgan konumuna düşmüş olmuyoruz. Yine hatırlanacağı gibi 1972'de ABD bizde haşhaş yasasını Erim hükümetine kabul ettirdi, ama bu, zorbalık ve tehditle değil diploması oyunlarıyla oldu.

Dil'in çok görevliliği imkanından bazı artniyetli kişiler kendi çıkarları doğrultusunda yararlanmayı denemektedirler. Özellikle bir kısım kişi ya da ekonomik ve siyasi kuruluşlar çıkar sağlamak ya da yandaş toplamak amacıyla Dil'in çok görevliliğinden yararlanmaktadırlar, dilencilerin yardım toplarken takındıkları tutuma dikkat edilmelidir. Asıl amaçları kendilerine yardım edilmesini sağlamak olduğu halde -Bana yardım ediniz sözü yerine, 'Allah sizden razı olsun' 'Allah sizi benim durumuma düşürmesin' diyerek dil'in çok görevliliğinden yararlanıyor, asıl maksadı gelip geçenlere hayir, dua ve iyi dileklerde bulunmak olmadığı halde.

Günümüzde insan psikolojisini yerinde değerlendiren kişi ya da kuruluşlar, önerme türünden söylemlerin yerine dilek istek, tantım, ihtimaliyet, ve esneklik içerebilen ifadeleri tercih ediyorlar. -dir'li cümleler, kullananları sıkıntıya düşürüyor ya da en azından hareket kabiliyetini kısıtlıyor sanki. Hüküm cümleleri yerine yumuşak bir söylemle deniliyor, söyleniliyor, savunuluyor gibi faili belirlenemeyen, ortaya söylenen ifadeler kullanılıyor. Gerçekten de hüküm cümleleri sahibine ispat zorunluluğu yüküyor. Oysa esnek ifadelerin bu tür riskler taşımadığı bellidir.

Çok görevliliğin sakıncalarının toplumsal yönüne gelince, kişisel artniyetliliğin ötesinde büyük ticari şirketler-reklamalarda, siyasi partiler propoganda faaliyetlerinde, hatta bir kısım ülke ve bloklar uluslararası insiyatif sağlamada dil'in çok görevliliğinden bolca yararlanmaktadırlar. Bu durum, bununla da kalmayarak ticari şirketler rakip firmanın ürünlerini, partiler ve bloklar da rakip parti ve blokların programları ile görüşlerini kamuoyu nezdinde kötülüm, karalama ve itibardan düşürme işlemlerinde kullanmaktadırlar ki, bunun ne bilim ne de bilimsellik adına onaylanması mümkün değildir.

¹¹a.g.e. sh. 16.

"Hanımlar!" bütün ünlü güzeller Lolo kremi kullanıyor. Çünkü, tabii güzelliklerini ancak Lolo kreminin meydana çıkarabileceğini biliyorlar"¹². şeklinde yapılan reklamı düşünürsek, doğal güzelliğinin ortaya çıkmasını hangi kadın istemez, hele işin sonunda ünlü güzellere benzemek uğruna ne fedakarlıklara katlanabilir çoğu kadınlar: Diyelim ki, kremi üreten firma, "Lolo kremi çirkinliğinizi çok iyi gizler" diye bir reklam yapsın. Firma bu kremi satamayacağını bilir. Reklam ve propogandalarda bildiri kipinden ifadeler kullanılarak sanki ticari ürünün nitelikleri, parti programlarının da özellikleri tanıtılmıyormuş izlenimi verilmektedir. Böylelikle ne ticari ne de siyasi bir çağrışıma prim verilmemeye çalışılmaktadır.

Yine günümüzde, ünlü ideolog ve siyaset adamları estetik ve sanat teorileri ortaya atan filozoflar öğretilerinde dilek veya emir kipinden ifadeler yerine daha çok bildiri kipinden söylemlere başvurduklarından bunların gerçekte olandan mı yoksa olması gerekenden mi söz ettiklerini anlamak güçtür. İşte bu gibi durumlarda son derece uyanık ve dikkatli olmak gerekiyor. Konuyu araştırmam esnasında, tefsir dalında doktora çalışması yapan değerli bir dostumuz bu konuda duyarlı olunması bağlamında şu soruyu gündeme getirdi. Emir kipinden ifadeler insanlarda infial ve itici duygular oluşturuyorsa Kur'an'daki emir kipinde beyan edilmiş söylemleri nasıl yorumlayabiliriz? Böyle bir konuda Dil Psikolojisi ve Kur'ani doğruların karşı karşıya gelmesi gibi insanı tedirgin edebilecek tereddütlerin doğması önce düşünmeyi ardından da geniş çaplı bir araştırmayı gerektireceği zorunludur. Her şeyden önce emir sözcüğünün karşılıklarına bakarak konuya girmek gerekiyor. "Emr: Arapça'da isim, çoğulu evamir: 1" iş buyurma ya da buyrultu. (sözlü ya da yazılı) 2- İş, şey, husus, vakta, hadise. (Bu manalarda kullanıldığı taktirde cem'i'umur' gelir."¹³ Emir; amir'in memura, üst'ün ast'a buyurduğu bir durumdur. "İnsanlardan denk pozisyonda olanların birbirine buyurdukları emir değil iltimastır. Ast'ın üst'e, memurun amire buyurdukları da emir olmaz, rica ve istek hükmündedir. Bu Allah'a karşı yapılırsa -Yarabbi beni rızıklandır- emir değil yalvarma olur"¹⁴. Sahabe Peygamberimize -kendi rey'in mi vahiy mi diye soruyor, vahiy denirse kabullenerek fikir yürütmüyor, kendi reyim dendiğinde alternatif fikir yürütebiliyorlardı. Yani insanların birbirlerine emretmeleri zorlarına gidebilir, ancak Tanrı'nın emirinin inanmış bir mümine ağır gelmesi düşünülemez, çünkü, Tanrı buyruğunda kişilerin birbirlerine buyurmalarında olabileceği gibi kişisel bir çıkar ve istismar duygusu aranması söz konusu olamaz. Çünkü "İnanan insan Allah'ın, eylemlerine çizdiği sınırlar içinde kendini hür hisseder. Allah'ın buyruklarını yerine getirmede bir engelle karşılaşırsa hürriyetsizlik hali doğar."⁽¹⁵⁾

Acaba Kur'anın buyrukları hep emir sigasında mıdır? Bunun da incelenmesi gerekir.

"Kur'an-ı Kerim beyan tarzının çeşitliliği yönünden, hiçbir belîğde görülmemiş, bir servet ve bera'ta (üstünlüğe) sahiptir. Bunu şu misalle izah edelim: Yapılmasını istediği işi beyan tarzlarının zenginliği:

a) Açık emir tabiri ile: Allah, size emanetleri ehline teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adalete hükmetmenizi emreder. (Nisa, 58).

b) Emir sigasıyla istemek: Allah'tan sakının ve doğrularla beraber olun; (Tevbe, 119), Nezirlerini ifa etsinler, (Hac, 29).

c) Fiil'in mükelleflere hükmedildiğini bildirmekle: Sizin üzerinize oruç tutmanız yazıldı (hükmedildi). (Bakara, 183).

d) İnsanların üzerine düştüğünü belirtmekle: Yol bulabilen insana, Kabe'yi Allah için hacetmesi gereklidir (üzerine düşer). (Ali İmran, 97).

¹²a.g.e., sh. 17.

¹³Osmanlıca-Türkçe Lügat, Ferit Develioğlu, emr mad.

¹⁴Cevahirül Belaga, Ahmet el Haşimi, Kahraman Yay., İst., 1984, sh. 78.

e) Mükellefin o fiili yaptığını bildirmekle: Boşanmış kadınlar (tekrar evlenebilmek için) kendi kendilerine üç ay başı beklerler. (Bakara, 228). Bu, beklesinler demenin daha balığ şeklidir. Zira verilen emrin, icra safhasında olduğunu belirtmektedir.

f) Durumu bildirmekle: Kabe'ye giren güvenlik içinde olur. (Ali İmran, 97) Yani ey muhataplar, onun emniyetini sağlamakla mükellefsiniz demektir.

g) Fiil'in hayır olduğunu bildirmekle: Sana yetimleri sorsalar. De ki, onların işlerini düzeltmek hayırlıdır. (Bakara, 220)

h) O işin farz olduğunu bildirmekle: Allah'ın Peygambere farz kıldığı şeylerde ona bir güçlük yoktur. (Ahzap, 38)

i) Bahsedilen işten dolayı mükafaat va'dederek: Kim Allah'a güzel bir öndünc takdim ederse, Allah karşılığını kat kat verir. (Hadid, 11)

j) Fiili daha önceki bir şarta bina etmekle: Başladığınız hac ve umreyi Allah için tamamlayın. Engellenirseniz, kolayınıza gelen bir kurban kesmeniz gerekir. (Bakara, 196)

k) Olumsuz soru şekliyle: Yaratan hiç yaratmayan gibi olur mu? İbret almaz mısınız? (Nahl, 17). Bu ibret alınız demenin bir başka şeklidir.

l) Fiili, (terecci) bildirilen bir kelimedden sonra getirmekle: Şükredersiniz diye Allah, size ayetlerini böylece açıklıyor. (Maide, 89) Yani size ayetlerini açıklıyor. Öyleyse şükredin.

m) Fiili yapmayı, çirkin bir tarzda tasvir etmekle: Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, k..... kendileridir. (Maide, 44). Yani, Allah'ın indirdiği ile hükmedin."¹⁶

Bu örneklerden anlıyoruz ki, Kur'andaki emirlerin tümü açık emir ve emir sigası ile bildirilmiş değildir. Kur'andaki emir sigası ile diğer yaptırım ifadeleri arasında 2/13 gibi bir oran bulunduğu gözönünde tutulursa Kur'anı bu yönde eleştirmeyi gerektirecek bir durum olmadığı ortadadır. Problemin Kur'ani boyutu yukardaki gibi açıklanırken, emir kipinin insanların genelinde itici duygular oluşturduğu konusunun da netleştirilmesi ve hiç bir yerde hiçbir kimse tarafından kullanılmaması gerektiğinin matematiksel kesinlikle ortaya konulması gerekir. Günümüzde insanların çoğunluğunun emir kipindeki ifadeleri hoş görmemesi, insanın tabiatı gereği midir? Yoksa individualist görüşlerin etkisiyle benlik duygusu kabartılan günümüz insanının sosyal güdüsünden midir? Bu sorun enine boyuna irdelenmelidir.

MANTIKTA DOĞRULUK - YANLIŞLIK

Mantık sahasında doğruluk, yanlışlık ve tutarlılık gibi kavramların nasıl anlaşıldığına gelince; Mantık, kurallarına uyulduğunda, zihni hatadan koruyan bir alet ya da tekniktir, diye tanımlanınca, doğruluk; bu fennin kurallarına uymak, yanlışlık da uymamak olarak belirlenebilir. Doğruluk, iki çeşittir. Bunları örneklerle açıklamaya çalışalım.

Bütün kuşlar çift dolaşımıdır, Serçe de bir kuştur. O halde serçe de çift dolaşımıdır, çıkarımı doğrudur.

Bir şeye ayrı ayrı eşit olan iki şey birbirine eşittir. Bu matematiksel aksiyom da doğrudur.

Tofaş mamülü otomobiller dört tekerlekli. Bu cümle de doğrudur.

Türkiye Cumhuriyeti 1923'de kurulmuştur, ifadesi de doğrudur.

Yukarıdaki ilk iki örneğin doğruluğu ile son iki ifadenin doğrulukları farklıdır, ilk iki ifadedeki doğruluğa biçimsel veya mantıksal doğruluk, son iki ifadedeki doğruluğa da olgusal ya da bilgisel doğruluk denir. Biçimsel doğrulukta içerik doğruluğu değil, zihnin mantıksal kurallara uygun düşünüp düşünmediği sözkonusu edilir. Yalnız, bu demek değildir ki, tüm biçimsel çıkarların muhtevaları yanlış olur.

Bütün insanlar ölümlüdür/Sokrat insandır/O halde Sokrat ölümlüdür, kıyası hem biçimsel hem de içeriksel olarak doğrudur, ancak; "Bütün atlar insandır/Bütün sürüngenler attır/O halde bütün sürüngenler insandır, kıyası da her üç önermesi de yanlış olduğu halde biçimsel olarak doğru"¹⁷ bir kıyastır, özdeşlik ilkesi gereği Her A B'dir. Her C, A'dır. Her C, B'dir.

"Bu açıklamalardan sonra biçimsel doğrunun ne olduğunu söyleyebiliriz. Bu doğruluk, akıl yürütmeye basamağı teşkil eden dayanaklar (önergeler, semboller) arasındaki tutarlılıktır. Başka bir ifade ile dayanaklar arasındaki bağın akla yatkın (uygun) gelmesidir. Akla uygun gelme aklın ilkelerine ter¹⁸ düşmemedir... Bu ilkeler Özdeşlik ve Çelişmezlik ilkeleridir"¹⁸.

Yanlışlık kavramına gelince; "Bir mantık konusu olarak yanlışlık geçerli gibi görünen fakat aslında geçerli olmayan bir ispat, bir akıl yürütme, kısaca bir çıkarım biçimidir"¹⁹ Ş. Ural'a göre, kasıtlı ya da bilmeden yapılan yanlışlıklar 'demagoji, mugalata, parolojizm ve sofizm'²⁰ gibi isimlerle anılmaktadır.

Kavramı ilk defa Organon isimli eserinde ele alan Aristo, dildeki çok anlamlılıktan ve ispatın bizzat yapısından kaynaklanan yanlışlık diye ik tür yanlışlık belirlemiştir. Daha sonra oluşan mantık geleneğine uygun olan 'Formel veya Mantıksal ve Formel olmayan' yanlışlık diye iki açıdan değerlendirmeye başlamıştır.

Formel ya da Mantıksal yanlışlık örnekleri:

"Bütün kuşlar uçar/Bütün kartallar uçar/ O halde bütün kartallar kuştur", kıyası yanlıştır.

"Her inek süt verir/Her anne süt verir/ O halde anne inektir, kıyası da yanlıştır.

"Bütün nadir şeyler değerlidir/Bütün topal kargalar nadirdir/ O halde bütün topal kargalar değerlidir, kıyası da yanlıştır"²⁰.

Kıyasın sonucunun doğru olma şartı; öncelikle, çıkarım mantık kurallarına uygun şekilde yapılması, sonra da öncüllerin muhtevalarının realiteye uygun düşmesidir.

Formel olmayan yanlışlık örneklerinden bazıları:

"a) İfadelerdeki çok anlamlılık: "Hayat acıdır/Biber acıdır/ O halde hayat biberdir.

b) Bütünleme: Parçaların bütününden farklı değere sahip olduğunu gözönünde tutmadan parçanın niteliklerini bütününe atfetme yanlışlığıdır.

c) Bölme: Bütünlemenin tersi olan yanlışlık.

d) Acındırma yoluyla sağlanmaya kalkışılan ispat

e) Yeterli tanıma olmadan yapılan ispat

f) Belli bir konuda otorite olmuş bir kişiye, alanının dışındaki konulardaki görüşlerine de itibar edilmesi.

g) Kısır döngülü ispat, yani öncülün sonuçta da tekrarlanması yanlıştır.

i) Öncülerle ilgisi olmayan bir sonuca ulaşma yanlışlığı. Örneğin; En çok camisi olan şehir İstanbul'dur/Enfazla suç da İstanbul'da işlenmektedir. O halde cami suça teşvik unsurudur.

h) Sonuç ve öncüler doğru oldukları halde birbirlerini izlememesi halidir"²¹

Ayrıca bir kıyasda ispat edilmesi gereken şeyin delil olarak gösterilme yanlışlığı da bunların içerisinde sayılabilir.

EPİSTEMOLOJİ'DE DOĞRULUK - YANLIŞLIK

Felsefe'de bilginin, daha açığı doğru bilginin bizzat kendisiyle ilgilenen Epistemoloji'nin doğruluk kavramına nasıl yaklaştığına gelince, asırlardır süregelen felsefi yorumlara girmeden doğruluk nedir? sorusuna verilen çeşitli cevapların ortak paydasına değinerek belirlemeye çalışalım.

Doğruluk en genel tanımla verite (bilgi)'nin realite (gerçeklik)'ye uygunluğudur, yani bilginin konusuyla örtüşmesidir, denilebilir. "En yaygın olan ve sağduyuya en uygun düşer gibi görünen bir görüşe göre, doğru düşüncemizin gerçekle uyuşmasından ibarettir. Eğer bir nesne hakkında oluşturduğumuz bir görüş, nesnenin kendisine uyuyorsa doğru, uymuyorsa yanlışır"²². Günlük dilde 'doğru' ile 'gerçek' ve 'yanlış' ile 'gerçek değil' sözcükleri bazen müteredif(eşanlımlı) olarak kullanılmaktadır. Yani bilgi, konusunun, konu, bilgisininin yerine konulma yanlışına düşülmemelidir.

Günlük dilde kullanılan 'Söylediğin gerçek mi? Gerçeği söylemiyorsun, Gerçeği yalnızca gerçeği söyleyeceğime...' gibi ifadelerde doğru'nun yerine gerçek sözcüğü kullanılmaktadır, ancak "...gerçek asla söylenmez, gerçek, söylenen şey'in iddianın konusu olan şeydir ve dış dünyada, nesnel dünyada bulunur. Örneğin, 'Güneş, havanın sıcaklığı, yağmurun yağması bir doğru değil, bir gerçektir. Ama güneşin var olduğuna, havanın sıcak olduğuna, yağmurun yağdığına ilişkin sözümüz, ifademiz doğrudur"²³

İnsan için hata yapmamak, yanlışla hiç düşmemek imkansız gibi bir şey, ne tecrübe ne geniş bir kültürel birikim ne de normalin üstündeki zeka ve tedbirlilik onu hata ve yanlıştan kurtarıcı değil ancak olsa olsa kısmen uzaklaştırıcı etkenler olabilirler. İnsan genellikle rasyonel düşünüp duyguları ve önyargılarıyla davranan canlıdır. Bu yüzden doğru düşünmemizi sağlayıcı, yanlıştan kaçındırıcı etkenler insan olarak bizleri yanlış yapmaktan değil, yanlış düşünmekten uzaklaştırabilir